

Az Újasszír Birodalom vezérkara – záróbeszámoló

Az Újasszír Birodalom fénykorát jelentő időszak (Kr. e. 745–630) során a birodalom méreteihez képest rendkívül szűk hivatali elit (melyet nagyjából a főhivatalnokok (*turtānu, masennu, rab šāqē, nāgir ekalli, rab ša reši, sartennu* és *sukekallu*) és helyetteseik, valamint a tartományi helytartók és helyetteseik köre képezett, összesen kb. 160–180 fő) kezében óriási hatalom összpontosult. Ez a kör vezette az államapparátust, s ugyanezen személyek irányították a hadsereg működését is. Bár az asszír forrásokban több helyen kimutathatóan önálló testületként azonosították őket – ennek leírására szolgált a LU₂.GAL.MEŠ (*rabūti*) kifejezés –, a korábbi történetírás e jelenségnek vagy nem tulajdonított különösebb jelentőséget – mivel általában nem törekedett a rendszer egészének leírására, csupán bizonyos tisztségek, személyek vagy aspektusok elemzésére szorítkozott –, vagy egy tudatos preconcepció keretében értelmezte azt.

Az asszír uralkodó és a hivatali elit közötti hatalmi viszony szempontjából végzett elemzés lehetőséget adott arra, hogy a hivatalos emlékezet megalkotására hivatott asszír királyfeliratok leegyszerűsített történeti narratívájánál árnyaltabb és realisabb képet kapjunk a birodalom működéséről. Az asszír bürokrácia vezetőire vonatkozó források a Kutatási terv III. pontjában vázolt aspektusok mentén kerültek feldolgozásra.

Az OTKA FK 125226 kutatásom fő célkitűzése a forrásokban LU₂.GAL.MEŠ (akkádul: *rabūti* vagy *rabāni*, magyarul „nagyok”) gyűjtőfogalommal szereplő hivatalnokok személyére és működésére vonatkozó írott források összegyűjtése, elemzése, és monografikus feldolgozásával egy angol nyelvű kézirat elkészítése volt.

A pályázat során vállalt kutatási célokat teljesítettem, a választott szempontok szerint a forrásokat összegyűjtöttem, rendszereztem és adatbázisba rendeztem, a források feldolgozásához szükséges szakirodalom bibliográfiáját összeállítottam, és a releváns szakirodalmi tételek feldolgozását elvégeztem. Az asszír bürokrácia vezetőire vonatkozó források a Kutatási terv III. pontjában vázolt aspektusok mentén kerültek feldolgozásra. Fontos megjegyezni, hogy kutatás bizonyos feladatainak végrehajtását a COVID járvány nyomán életbeléptetett korlátozások lehetetlenné tették. A londoni British Museumban őrzött, a kutatás szempontjából fontos újasszír kori levélananyag kollacionálását csak részben tudtam elvégezni, mindezek fényében az eddig elvégzett munkám folytatásra és kiegészítésre szorul, melyet a járvány csillapultával mindenképpen megteszek.

Elkészítettem az asszír birodalmi adminisztráció szervezeti felépítésének vázlatos rekonstrukcióját, ezen belül egyrészt a beosztások és tisztségek elkülönítésére, másrészt – ahol erre a források elemzése révén lehetőség nyílt – a hierarchia megállapítására törekedtem. A LU₂.GAL.MEŠ összetételének megállapításakor több kérdéscsoport köré rendeztem a forrásokat, s arra kívántam választ kapni a kifejezés és a hozzá kapcsolódó fogalmak filológiai vizsgálatával, hogy kik a csoport tagjai, mik a csoport határai, valamint milyen viszony áll fenn más, a király szűk környezetébe tartozó csoportokkal (pl. *manzaš pānišu*, szó szerint „arca előtt álló”, a királyi kíséretet adók). Elvégeztem továbbá a csoport tagjainak proszopográfiai elemzését (a teljes névanyagot kigyűjtöttem, és az egyes tisztségviselőkhöz hozzárendeltem a személyükhöz kapcsolható forrásokat), valamint megvizsgáltam a rekrutációra és képzésre vonatkozó forrásanyagot.

A LU₂.GAL.MEŠ (*rabūti*) funkcióinak számbavételét az alábbi aspektusok mentén rendszereztem:

- A *rabūti* szerepe a kultuszokban, különös tekintettel Aššur isten templomának kultuszában.
- A *rabūti* viszonya a királyi udvar más, nem adminisztratív feladatokat ellátó szereplőivel, elsősorban a királyi udvarban működő tudósokkal.
- A *rabūti* szerepe a hadseregben, különös tekintettel egyrészt a határmenti tartományok és a *mātu*-rendszer határvédelmi funkciójára, valamint helyi vezetők által vezetett lokális háborúkra; másrészt a király személyes jelenléte nélkül vezetett nagy hadjáratokra, melyekben a birodalmi seregeket a vezérkar testületileg irányította. A hadjáratok kronológiájának tisztázása és az útvonalak tisztázása szintén a munkám részét képezte.

– a *rabûti* szerepe az építkezési projektekben, különösen az új fővárosok és uralkodói központok felépítésében való részvétel, illetve az újonnan benépesített területeken létrehozott települések tekintetében. A források által legjobban adatolt építkezés, az új főváros, Dūr-Šarrukīn építése külön esettanulmányként szerepel.

– A *rabûti* szerepe az igazságszolgáltatásban: mivel az Asszír Birodalomban nem létezett önálló bírói testület, a bírói feladatokat a közigazgatás különböző szintjein tevékenykedő hivatalnokok látták el, gyakran kollegiális testületként. A kutatás fókuszában egyrészt a kiváltságos városok vezetői (pl. Assur *bazannu*) és a *rabûti* közös bíraskodása, másrészt a *rabûti* tagjai közötti jogi viták rendezésének módozatai álltak.

Készülő angol nyelvű monográfiám megjelentetésével kapcsolatban Simo Parpola, a *State Archives of Assyria Studies* sorozat szerkesztője érdeklődést mutatott.

KONFERENCIA RÉSZVÉTEL

– Az Ókortudományi Társaság felolvasóülésén „Asszír győzelmi rituálék” címmel tartottam előadást Budapesten, 2018. március 23-án.

– Budapesten, az *Aramaic Science in Qumran* c. nemzetközi konferencián tartottam előadást „The Mesopotamian Background of Daniel 5,25” címmel 2018. május 16-án.

– A XIII. Magyar Ókortudományi Konferencián (Szeged) „Rituális királygyilkosság Asszíriában. Az uralkodó kultikus tisztaságával és tisztátalanságával kapcsolatos újasszír kori rítusok” címmel tartottam előadást 2018. május 25-én.

– A PPKE-BTK Techné Kutatócsoportja szervezésében a *Techné: A szakképzés módszerei az ókorban és a középkorban* c. konferencián „A fémművesek rekrutációja és a szaktudás elsajátításának keretei Mezopotámiában a Kr. e. I. évezred első felében” címmel tartottam előadást Budapesten, 2018. október 12-én.

– Az Ókortudományi Társaság Pécsi Tagozatának felolvasóülésén „Szín-ahhé-erība vallásreformja és az assuri *akitu*-templom újjáépítése” címmel tartottam előadást 2018. november 28-án.

– A *sokoldali Josephus* c. konferencián „»Az asszír tábor« és Jeruzsálem ostroma” címmel tartottam előadást a Selye János Egyetemen (Komárom) 2019. november 14-én.

– A *12th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East* (Bologna, 2021. április 6–9) Esztári Rékával közösen tartottam előadást „Divine Messages Encoded in Writing – A Case Study of Daniel 5:25” címmel.

– Az ELTE ÚNKP konferenciáján „Az Újasszír Birodalom határvidéke” címmel tartottam előadást 2021. augusztus 31-én, Budapesten (online).

– Budapesten az Ókortudományi Társaság felolvasóülésén 2021. november 19-én „A király »barátai«. A *qurbûtu* szerepe az Asszír Birodalom adminisztrációjában” címmel tartottam előadást

PUBLIKÁCIÓK

(A kutatás során megjelent valamennyi publikációmban feltüntettem az NKFIH támogatását.)

1, MONOGRÁFIÁK

– *Az Újasszír Birodalom keleti tartományai*. (Ókor – Történet – Írás 6.) Budapest – Pécs: L'Harmattan Kiadó – Pécsi Tudományegyetem BTK TTI Ókortörténeti Tanszék, 2018.

– *A triumphus Asszíriában*. (Élő Ókor 1.) Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2020.

2, TANULMÁNYOK

– (Esztári Rékával közösen) „Írás a falon. Dániel 5,25 a mezopotámiai ómenirodalom tükrében”, *Axis. Vallástörténeti folyóirat* 3/2 (2017) 9–28.

– „Fémművesek rekrutációja és a szaktudás elsajátításának keretei Mezopotámiában a Kr. e. I. évezred első felében”, in Munding Márta – Szovák Kornél – Takács László (szerk.): *Techné. A szakképzés módszerei az ókorban és a középkorban*. Piliscsaba: Avicenna Kutatási Non-profit Kft, 2018. 373–389.

- „A triumphus Asszíriában I.”, *Ókor. Folyóirat az antik kultúráról* 17/1 (2018) 20–31.
- „A triumphus Asszíriában II: Az Assur-bán-apli Kr. e. 653. évi hadjáratait követő győzelmi ünnepek”, *Ókor. Folyóirat az antik kultúráról* 17/3 (2018) 20–37.
- „Asszír hatás a jeruzsálemi Templom kultuszában?”, in Déri Balázs – Vér Ádám (szerk.): *Religio(nes). A vallás és a vallások*. Budapest: ELTE BTK Vallástudományi Központ, 2018. 69–76.
- „Assur-ah-iddina »tisztátalansága«”, in Kósa Gábor – Vér Ádám (szerk.): *Purum et immundum. Vallási képzetek tisztaságról és tisztátalanságról*. Budapest: ELTE BTK Vallástudományi Központ, 2018. 185–200.
- (Dezső Tamással közösen) „ΑΣΣΥΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ? Assyrian Military Allusion in Xenophon’s *Cyropaedia*”, in Bács Tamás – Bollók Ádám – Vida Tivadar (szerk.): *Across the Mediterranean – Along the Nile: Studies in Egyptology, Nubiology and Late Antiquity Dedicated to László Török on the Occasion of His 75th Birthday*. Budapest: Archaeolingua, 2018. 79–108.
- (Esztári Rékával közösen) „Lélek az ókori Mezopotámiában”, in Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekciklopédia. A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében, III. kötet. Lélek a mítoszok világában*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2019. 851–886.
- (Esztári Rékával közösen) „Gilgames-eposz”, in Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekciklopédia. A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében, III. kötet. Lélek a mítoszok világában*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2019. 887–912.
- „Az »asszírok tábora« és Jeruzsálem ostroma”, in Kókai-Nagy Viktor (szerk.): *A sokoldalú Josephus*. Komárom, Szlovákia: Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2020. 9–25.
- „The Local Elite and the Assyrian Administration in the Neo-Assyrian Provinces in the Zagros”, in Katia Gavagnin – Rocco Palermo (eds.) *Broadening Horizons 5: Civilizations in Contact, vol. 2. Imperial Connections. Interactions and Expansions from Assyria to the Roman Period*. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2020. 217–228.

3, ISMERETTERJESZTÉS

- „Egy ókori világbirodalom sikerének titkai. Az Újasszír Birodalom adminisztrációja és hadserege”, in Bélyácz Katalin – Dévényi Anna – Gózszy Zoltán (szerk.): *Ókor*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2020. 99–115.
- „Az Újasszír Birodalom. A világtörténelem első nagy hódítói”: *Rubicon folyóirat*, 2021/5-6, 10–17.

4, EGYÉB

- (fordítás) Andreas Fuchs, „Katonállam volt-e az Újasszír Birodalom?”, *Ókor. Folyóirat az antik kultúráról* 18/1 (2019) 25–34.
- Esztári Rékával közösen: „»Barátom, kit oly nagyon erősen szerettem...« Szemelvények a Gilgames-eposz óbabilóni és standard babilóni változatából”, in Zsengellér József (szerk.) *A nagy zarándok végleg célhoz ért. Tanulmányok Xeravits Géza emlékére 50. születésnapja alkalmából*. Budapest: Magyar Hebraisztikai Társaság – L’Harmattan Kiadó, 2021. xi–xiii.
(mtmt: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?mode=browse¶ms=publication;32248696>)

5, MEGJELENÉS ELŐTT

- „»The Script of God« – Daniel 5:25 in the Light of Mesopotamian Omen Literature” (közlésre elfogadott, tördelt tanulmány, várható megjelenés 2022. márciusában a Fröhlich Ida által szerkesztett *Aramaic Science in Qumran* c. kötetben a Mohr Siebeck kiadó Ancient Cultures of Sciences and Knowledge sorozatában.)
- „Imperial Administration and the Local Elite in the Eastern Border of the Assyrian Empire” (közlésre elfogadott kézirat, mely a Dezső Tamás által szerkesztett, a *The Archaeology of the Raparin Region of Iraqi Kurdistan* c. tanulmánykötetben fog megjelenni, várhatóan 2022. márciusában, az Eötvös Kiadó gondozásában, az Antiqua et Orientalis sorozat részeként.)
- (Esztári Rékával közösen) *Határbejegyzetek. Tanulmányok az ókori Mezopotámia vallástörténetéből*. Budapest: Gondolat Kiadó, várható megjelenés: 2022. május.

KÜLFÖLDI KUTATÓÚT

A COVID-lezárásoknak köszönhetően a kutatási tervben meghatározott tanulmányutakat nem tudtam maradéktalanul végrehajtani. Amik mégis megvalósultak:

– 2018. január 7–20. Berlin, Freie Universität; Berlin, Staatliche Museen zu Berlin, Kunstbibliothek, Archäologische Bibliothek. 2018. januárjában lehetőségem nyílt két hét intenzív kutatásra a kutatási témám szempontjából legfontosabb berlini kutatóközpontokban. Mint azt pályázatom kutatási tervében is jeleztem, erre az útra két okból is szükségem volt. Egyrészt a Freie Universität kiválóan felszerelt könyvtárában számos olyan bibliográfiai tételt vehettem kézbe, amelyre itthon sajnos nem volt lehetőségem. Másrészt a Staatliche Museen zu Berlin Archäologisches Zentrum-ában a kutatásom tárgyát képező kéziratok (agyagtáblák) egy részét személyesen is megvizsgálhattam. Nem mellékes körülmény, hogy az itthoni mindennapi feladatok által megszabott rutinból kiszakadva teljesen a kutatásomra tudtam koncentrálni. Kint létem során munkámról konzultálhattam Mark Geller és Natalie Naomi May kollégáimmal, akik értékes tanácsokkal láttak el. Berlini tartózkodásom során végzett filológiai munkámban az asszír király rituális szerepkörére koncentráltam. Elsősorban az uralkodónak az Ištar istennő kultuszában, azon belül is az *akitu*-szertartás során betöltött szerepére. A Staatliche Museen zu Berlin Archäologisches Zentrum-ában az alábbi agyagtáblákat kollacionáltam:

– VAT 8882 + VAT 10464 (az Ištar istennő kultuszához kapcsolódó újévi szertartás rituálétáblája).
– VAT 13597 + VAT 13999 + VAT 13830 (az Ištar istennő kultuszához kapcsolódó újévi szertartás rituálétáblája).

– VAT 10112 (Ninitu és Kullitu [Ištar isteni személyzetéhez tartozó kisebb istenségek]) rituálétáblája.

– 2018. április 10 – április 22. Berlinben, a Staatliche Museen zu Berlin, Kunstbibliothek, Archäologische Bibliothek gyűjteményében könyvtári kutatómunka.

– 2018. május 2 – május 9. London, a British Museum kutatóosztályán és a SOAS könyvtárában dolgoztam.

– 2021. június 28–július 15 között összesen 18 napot dolgoztam Berlinben, a Staatliche Museen zu Berlin, Kunstbibliothek, Archäologische Bibliothek gyűjteményében, ahol a könyvtári kutatómunka mellett Assur városából előkerült ékírásos agyagtáblákat kollacionáltam.

– 2021. augusztus 16 és szeptember 2, valamint szeptember 30 és október 14 között részt vettem az ELTE BTK Régészettudományi és Ókortudományi Intézeteinek közös Iraki Kurdisztán Autonóm Régiójában folyó ásatásán (Grd-i Tle). Az ásatás a kutatásom szempontjából különösen fontos régióban – feltehetően az egyik asszír főméltóság, a *nāgīr ekallī* tartományának területén – fekszik, s a feltárás során előkerült leletanyag alapján (asszír elit kerámia, asszír lakóházak és műhelyek, valamint két újasszír kori pecsétgyűrű és egy ékírásos agyagtábla) nagy valószínűséggel egy regionális központ, esetleg tartományi székhely lehetett.

The General Staff of the Neo-Assyrian Empire – final report

During the heyday of the Empire (745–630 BCE), the elite of the administration formed a group which was very small for the size of the state – the high officials (*turtānu*, *masennu*, *rab šāqé*, *nāgīr ekalli*, *rab ša rēši*, *sartennu* és *sukkallu*: cf. MATTILA 2000), governors, and their deputies altogether comprised no more than 160–180 persons –, yet huge power was concentrated in their hands. They governed the bureaucracy, led the army, and they had control over the majority of economic resources as well. ‘The great ones’ could easily threaten the power of the king, so the composition of this ‘exclusive group’ was a matter of great political importance in Assyria. However, in the Assyrian sources this group is often described as a substantive corporation – the LU₂.GAL.MEŠ in the cuneiform texts – the scholarly literature has not assigned significance to this phenomena – because it did not want to describe the system as a whole but was confined to the description of certain titles, personalities, or aspects.

An analysis made from the aspect of the relationship between the ruler and the official elite provides the opportunity to gain a better understanding of the working of the empire, and to pass the simplistic narratives of the royal inscriptions. The elaboration of the sources related to the leaders of the Assyrian bureaucracy will be realised in the aspects described in the RESEARCH SCHEDULE.

The main goal of the OTKA FK 125226 research was the investigation of the general staff of the Neo-Assyrian Empire, the uppermost class of imperial administration, which appears in cuneiform sources as LU₂.GAL.MEŠ (Akkadian: *rabūti*, literally ‘the great ones’) by collecting and analysing all the relevant sources, and by the elaboration of a monographic synthesis on the topic.

I accomplished the research aims of the project: I collected the chosen sources and built up a database from these, I processed the relevant scholarly literature and created a bibliography. The written sources were processed according the chosen aspects – described in the Research schedule. It is important to note that due to the COVID restrictions, the accomplishment of certain research tasks became impossible for me. The collation of the relevant Neo-Assyrian letters stored in the British Museum was only partly accomplished, so I have to continue and complete my researches, what I am going to do by the end of the pandemic.

I built up the schematic reconstruction of the administration of the Neo-Assyrian Empire, within this I strove for, on the one hand, isolate the titles and offices in the sources, on the other hand, describe the hierarchy – where it was possible. In the reconstruction of the composition of LU₂.GAL.MEŠ, I arranged the sources around more questions and I tried to get answers by the philological analysis of the phrase and the connected concepts to the followings: who were the member of this group, what were the limits of the group, what kind of relationship were between this group and other groups closely related to the king (e.g. the *manzaṣ pānišu*, ‘who stand in front of his face’, the members of the royal escort)? I made the prosopographic analysis of the members of the group (I collected all the names and I connected the sources to certain names), and I also examined the sources for the recruitment and the training of the officials.

The description of the functions of the LU₂.GAL.MEŠ (*rabūti*) I ordered along the following aspects:

- The role of the *rabūti* in the cults, especially in the cults of the Aššur-temple.

– The relationship of the *rabûti* with other, non-administrative groups of the royal court, primarily with the scholars of the court.

– The role of the *rabûti* in the army, on the one hand, particularly in the border zones, the *mâtus*, and in the local wars led by provincial leader; on the other hand, in those campaigns in which the main imperial army took place but the king was not present, so the board of the *rabûti* led the army. The clarification of the chronology and routes was also part of my work.

– The role of the *rabûti* in building projects, their activities in the building projects of the capitals and new imperial centres, or in the smaller projects aimed to repopulate the newly conquered territories.

– The role of the *rabûti* in the justice: while there was no independent judiciary in the Neo-Assyrian Empire, the judicial duties were performed by officials from different levels of the public administration, many times as a collegial body. The two main focuses of this topic were the collegial judgment of the *rabûti* with leaders of the privileged cities (e.g. the *bazannus* of Assur) and the ways of settling disputes among the members of the *rabûti*.